

บทที่ ๔

ผลการแก้ปัญหาการเบียดเบียนกันตามหลักอหิงสกรรม ในสังคมชาวพุทธอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอ วิธีแก้ปัญหาการเบียดเบียนกันตามหลักอหิงสกรรมของสังคมชาวพุทธ และในบทนี้ เป็นการศึกษาถึงผลแห่งสันติสุขของบุคคล ผลแห่งสันติสุขของชุมชน ผลแห่งสันติสุขของสังคม ผลในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล และผลในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ผลแห่งสันติสุขของบุคคล

ความเชื่อว่า หลักอหิงสกรรม เป็นการการอดความเกลียด ความโกรธก่อน แล้วจึงอดความโลภ ความหลงต่อไป^๑ ผู้วิจัยเห็นว่า หลักธรรมที่นำมาใช้ในวิธีการอหิงสกรรมที่เป็นพื้นฐานของบุคคลที่สามารถนำมาปฏิบัติ ได้แก่หลักพรหมวิหาร เป็นหลักธรรมประจำใจอันประเสริฐ และหลักประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบมี ๔ ข้อด้วยกัน ได้แก่

๑. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า ได้แก่ (มีน้ำใจ) เยื่อใยใฝ่ประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลายหรือน้ำใจปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นไปต่อมิตร ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่ยึดติดในปัจจัย ๔ ความเสียสละทรัพย์โดยไม่เสียดาย^๒

๒. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจพ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป โมหทนายินดีต่อผู้ประกอบด้วยสมบัติหรือผลดีนั้นๆ

^๑ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, อหิงสกรรมกับอนาคตของสังคมไทย, ปราศรัยกับคณะธรรมชาตียาตราสมัชชาคนจน (เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๔๘), หน้า ๑ – ๔.

^๒ สัมภาษณ์ พระครูญาณวิโมกษ์, เจ้าคณะอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

๔. **อุเบกขา** คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมชาติที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์หลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบของตน คอยมองดูอยู่ โดยละความชวนขวายว่า สัตว์ทั้งหลายจงอย่าผูกเวรกัน เป็นต้น และโดยเข้าถึงความเป็นกลาง หากวิเคราะห์ในข้อนี้ จะเห็นว่า ท่านได้ประพุดิกรรมที่เป็นกุศลมูล คือ รากเหง้าแห่งความดี ๓ อย่าง ได้แก่ ความไม่โลภ ความไม่คิดประทุษร้าย และความไม่หลง^๓ เป็นหลักกับจิตใจให้มีปกติเยือกเย็น สงบด้วยดีตลอดมาเป็นวิธีอหิงสธรรมที่ได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติ ที่ทำให้ท่านได้รับความเมตตากลับคืนมา พุทธิดิกรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต^๔

อย่างไรก็ตาม พุทธิดิกรรมที่เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตตามหลักอหิงสธรรม จากการสัมภาษณ์บุคคลกลุ่มเป้าหมาย พอสรุปเป็นประเด็นสำคัญต่อไปนี้

(๑) ความเป็นผู้หนึ่ง เมื่อบุคคลกล่าวพาดพิงหรือใส่ร้ายป้ายสีต่อบุคคลอื่น คือ ไม่ส่งเสริมอีกฝ่ายทะเลาะหรือเอาความซึ่งกันและกัน^๕

(๒) เป็นผู้ใช้เมตตาธรรมแทนการอาฆาตพยาบาท^๖

(๓) ความเป็นนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยสม่ำเสมอ ถือว่าวิปัสสนากรรมฐานนั้นแหละ เป็นเครื่องในการชำระกิเลสภายในจิตใจของบุคคลให้มีพุทธิดิกรรมอันพึงประสงค์ และให้มีพุทธิดิกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น และสิ่งแวดล้อมทางสังคม นอกจากนั้น การสั่งสอนแนะนำบุคคลอื่นในเรื่องที่ท่านพูดและทำได้ด้วย เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่น ดังสุภาษิตที่ว่า “ถ้าพร้าสอนผู้อื่นกันใด ก็ควรนำตนฉันนั้น ผู้ฝึกคนดี ควรฝึกผู้อื่นได้ย่นว่าตนแลฝึกยาก” หลักในการปกครองใน ๒ มิติ ได้แก่ การใช้พระคุณควบคู่ไปกับพระเดช^๗ คือ ใช้ทั้งการข่มและการยกย่องนั่นเอง ถือคติที่ว่า จงชนะความชั่วด้วยการทำความดี จงชนะความตระหนี่ด้วยการให้ทาน จงชนะคนพูดปดด้วยคำ

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๓๕๔/๒๕๒.

^๔ สัมภาษณ์ พระครูญาณวิโมกษ์, เจ้าคณะอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๕ สัมภาษณ์ นายสัจจพงษ์ ภูมิภักดิ์, นายกเทศมนตรี เทศบาลโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์ เจ้าอธิการสุพล ญาณกโร, เจ้าคณะตำบลทมนางาม อำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๗ สัมภาษณ์ พ.ต.อ. กิตติศักดิ์ จำรัสประเสริฐ, ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ลัตย์” นอกจากนั้นท่านก็ยังใช้ทศบารมีในการบริหารตน บริหารคน บริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย^๕ ดังนั้น หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารธรรม ซึ่งจะเหมาะสมและให้ผลดีที่สุดคือ การใช้พรหมวิหารธรรม โดยมีสติปัญญาเป็นตัวกำกับว่าควรจะให้ความรัก สงสาร และช่วยเหลือใคร อะไร ที่ไหน เมื่อใด และอย่างไรจึงจะเหมาะสม^๖

สรุปความได้ว่า ผลแห่งสันติสุขของบุคคล หลักธรรมที่นำมาใช้ในหลักอหิงสธรรมที่เป็นพื้นฐานของบุคคลที่สามารถนำมาปฏิบัติ ได้แก่หลักพรหมวิหาร อันได้แก่ เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า ความไม่เห็นแก่ตัว กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ชีวิตดำรงที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา

๔.๒ ผลแห่งสันติสุขของสังคม

ถึงแม้การเบียดเบียนจะเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่เกิดขึ้นได้กับทุกคนตลอดเวลา ทั้งภายในตัวเราเอง หรือชุมชน องค์กร จนถึงระหว่างประเทศก็ตาม แต่เหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดจากการเบียดเบียนปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่ามีการพัฒนากลายเป็นข้อพิพาทมากมายหลายกรณี ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งด้านการเมืองที่นับวันจะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ทั้งระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ ความขัดแย้งที่เกิดจากนโยบายสาธารณะซึ่งการกำหนดนโยบายขาดการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เช่น โครงการโรงไฟฟ้า ท่อก๊าซ การให้สัมปทานต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ อันเป็นปกติของประชาชนในพื้นที่จนเกิดการประท้วงต่อต้านอยู่บ่อยครั้ง ประเด็นความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติรอบตัวมาโดยตลอด ท่านจึงได้นำแนวทางสันติวิธีมาปรับใช้ในการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมและการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ^๗ เป็นต้น

^๕ สัมภาษณ์ พระครูสุวิธานกิจจาภรณ์, รองเจ้าคณะอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณศิริวัฒน์, เจ้าคณะตำบลหนองกุ้งศรี อำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูญาณวิโมกษ์, เจ้าคณะอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^๘ สัมภาษณ์ พ.ต.อ. กิตติศักดิ์ จารัสประเสริฐ, ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นไม่สามารถแยกออกจากความเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ดังนั้น หากต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม ต้องทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในใจของผู้เกี่ยวข้องให้ได้ก่อน การเบียดเบียนที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในระดับวิถีชีวิตทั่วไป ไม่เป็นการพัฒนาประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองซึ่งอาจรวมถึงการบรรลุประโยชน์สูงสุดในทางโลกุตตรธรรมชีวิตสันมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งหรือความทุกข์ จึงต้องดิ้นรนแสวงหาและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ สังคมยังเกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องมาจากการเบียดเบียนของมนุษย์เมื่ออยู่รวมกันเป็นสังคม การเบียดเบียนซึ่งมีความหมายในแง่ลบและแง่บวกทางพระพุทธศาสนาทางแง่ลบ คือ อกุศล (ความชั่ว) และในแง่บวก คือ กุศล (ความดี)^{๑๒} การเบียดเบียนมีผลต่อระบบสังคมโดยแยกออกเป็น ๒ ประการคือ

๑) ผลต่อระบบสังคมด้านลบ หมายถึงเมื่อการเบียดเบียนเกิดขึ้นในระดับสังคมทำให้การพึ่งพาระหว่างคนในสังคมลดลงขาดการเสียสละเมื่อต่างก็มุ่งหาแต่ความมั่นคงแก่ตนเอง ความเห็นใจกันลดลงเห็นใจกันอย่างผิวเผินความเห็นแก่ตัวเมื่อเกิดขึ้นจะเกิดความกลัวว่าถ้าช่วยผู้อื่นแล้ว ตนเองจะอดการสนองตอบ จะยึดตนเองเป็นศูนย์กลางแห่งการตัดสินใจในทางพระพุทธศาสนาบอกว่าบุคคลยังมีกิเลสตัณหาทำให้มนุษย์เห็นแก่ตัวยึดว่านี่เป็นเราเป็นของเราถือปฏิบัติเป็นปัจจัยให้เกิดความเห็นแก่ตัวได้นั้น เพราะคนเราเมื่อเกิดมาในโลกนี้ ล้วนปรารถนาให้วิถีชีวิตของตนดีงามนอกจากนี้ความเห็นแก่ตัวยังเป็นตัวสะท้อนความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี สังคมที่มีคุณภาพนั้นจะปลูกฝังคนในสังคมเรื่องการเห็นคุณค่าของส่วนรวมสูงกว่าการมุ่งดำรงชีวิตเพื่อตนเอง หลายประเทศมีแนวคิดที่ “ตนเองจะไม่มีค่าเลยถ้าไม่ได้ช่วยผู้อื่น”^{๑๓} สิ่งนี้ทำให้สังคมเกิดความเรียบร้อยไม่มีการละเมิดกันคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมจะเป็นคนเสียสละทำงานเพื่อประโยชน์สังคมไม่ปล่อยปละละเลยปัญหาถ้ามีการสร้างจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมคนในสังคมก็จะมีคุณค่า

๒) ผลกระทบต่อสังคมด้านบวก ถึงแม้ว่าความเห็นแก่ตัวเป็นคำที่ออกมาในด้านลบแต่บุคคลที่กระทำเพื่อส่วนรวมก็จะส่งผลดีต่อสังคม ไม่เบียดเบียนไม่เอาเปรียบสังคมส่งผลดีต่อสังคม มีการเอื้อเฟื้อ เสียสละ แบ่งปัน แสดงความมีน้ำใจต่อคนรอบข้าง หากบุคคลใช้ความเห็นแก่ตัวผลักดันใช้ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่ไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ความเห็นแก่ตัวก็จะเป็นประโยชน์

^{๑๒} เดือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๓.

^{๑๓} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, เปิดโลกความคิดสังคมพุทธชน: ยุทธศาสตร์ความล้มเหลวของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชักเชสมิเดีย จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๗๐.

ในการสร้างสรรค์สังคม ช่วยสังคมโดยรวมสังคมเดินทางไปอย่างมีประสิทธิภาพทุกคนในสังคม มีความสุขเพราะชีวิตที่มีความสุขนั้น จะส่งผลให้เกิดสิ่งดีงาม ตามมาอีกมากมาย หนทางที่จะทำให้ความสุขบังเกิดขึ้นในชีวิตนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ยากอะไร ความสุขจะมีขึ้นได้หรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับใจเป็นสำคัญ ใจของผู้ใดสะอาด บริสุทธิ์ ผ่องใส ความสุขย่อมบังเกิดขึ้นกับผู้นั้นได้เสมอ ดังนั้นการเบียดเบียนที่เกิดขึ้นจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่ ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมในเรื่องสิทธิอำนาจ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมจากความเห็นแก่ตัวที่มีลักษณะได้ ๓ ประการ คือ ๑) ตัณหา (ความติดใจอยาก) ๒) การละเมิดศีล (ความประพฤติดังกายวาจาและใจ) และ ๓) อุปาทาน (ความเห็นผิด)

ตัณหาเป็นตัวที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคม ก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้ประพฤติประมาท ที่มีความทะยานอยากและความยึดติดในการมสุข ในทรัพย์สมบัติ และในอำนาจเท่านั้นและยังรวมถึง ความทะยานอยากและความยึดติดในความคิด อุดมคติ ทฤษฎี ความเข้าใจและความเชื่อ ความเดือดร้อนวุ่นวายทั้งปวงในโลกนับแต่การทะเลาะเบาะแว้งกันเล็ก ๆ น้อยๆ ในครอบครัว จนกระทั่งมหาสงครามระหว่างประเทศชาติต่างๆ เกิดขึ้นจากความทะยานอยากคือตัณหาที่เห็นแก่ตัวนี้เองจากทัศนคติในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมทั้งหลายล้วนแล้วแต่มีรากเหง้ามาจากความทะยานอยากด้วยความเห็นแก่ตัวนี้ทั้งสิ้น การแก้ปัญหาคือการลดความอยากได้ สิ่งที่สนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ การอยู่ร่วมกันต่างมีความปรารถนาจึงทำให้เกิดการแก่งแย่งกันในทางสังคม ก้าวร้าว และแสวงหาพยายามที่จะหลีกเลี่ยงอันตรายและมีความโลภในผลกำไร จึงทำให้มีชีวิตอยู่ในภาวะของการดิ้นรนและแข่งขันกันเองอยู่เป็นนิจ^{๔๔}

นอกจากนี้คนยังเป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญา ปล่อยจิตใจให้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกิเลสตัณหา ปรารถนาที่จะสนองสิ่งซึ่งตนมีอยู่และทะเยอทะยานที่อยากจะได้โน่นได้นี้ตลอดมาเขาจึงกล่าวว่า ไม่มีสิ่งใดที่สามารถสร้างความเพียงพอให้กับคนได้ เพราะความกระหายของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่รู้จักอิ่ม คนถูกสร้างมาโดยธรรมชาติ ภาวนาคือความอยากได้ในความเป็นนั้นนี้ โดยสัมพันธ์กับภาวะชีวิตที่จะอำนวยความสะดวกที่ปรารถนานั้นๆ ได้ในความหมายที่เกี่ยวข้องกันก็คือ ความอยากได้ในความมี ให้คงอยู่กับตัวตนอย่างใดอย่างหนึ่งตลอดไป วิภวตัณหา เป็นความอยากให้ตัวตนพ้นไปขาดหายไปพรากไปหรือสูญสิ้นไป เสียจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือภาวะชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ปรารถนา ตัณหาชนิดนี้แสดงออกในรูปที่หยาบเช่นความรู้สึกเบื่อหน่าย ความเหงาว่าเหว ความเบื่อตัวเอง ความชังตัวเอง ความสมเพชตนเอง ความอยากทำลายเป็นต้น^{๔๕}

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณสิริวัฒน์, เจ้าคณะตำบลหนองกุงศรี อำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๕.

การเกิดแห่งตัณหา เป็นความอยากในอารมณ์เกิดมโนวิญญาณรวมธรรม ๓ ประการ เป็นผัสสะเพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนาเพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหานี้แลเป็นความเกิดแห่งทุกข์^{๑๖} ตัณหาความทะยานอยากหรือความปรารถนาเพื่อตนเอง เป็นลักษณะซึ่งถือว่าเป็นความเห็นแก่ตัวในทัศนะก่อให้เกิดผลเสียให้แก่ตนเองหรือผู้อื่นอยู่ที่ขั้นของความรุนแรงซึ่งมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องในตัณหาคือตัวโลภะ คือความอยากที่ยึดติดในความสุขในทรัพย์สมบัติในอำนาจเกิดจากความทะยานอยากคือตัณหา ซึ่งปัญหาทั้งหมดนี้หากแต่มนุษย์ทุกคนเข้าใจและเข้าถึงสภาวะของชีวิตที่จริงแล้วก็จะพบว่ามนุษย์ทุกคนล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาทั้งสิ้น^{๑๗} ตัณหาเป็นความอยากที่เป็นเหตุให้มนุษย์กระทำเพื่อตนเห็นแก่ตัวนี้เอง จากทัศนะในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่มีรากเหง้ามาจากความทะยานอยากด้วยความเห็นแก่ตัวนี้ทั้งสิ้น^{๑๘} ตัณหาเป็นผลให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน ความวุ่นวาย ความคับแค้น เป็นการปรนเปรอสนองตัณหาอยู่ตลอดเวลา เมื่อไม่ประสบกับอารมณ์ก็เป็นความทุกข์เกิดความเบื่อหน่ายตัณหาความอยากทำให้คนเรามีพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นภัยคุกคามสร้างความไม่สงบเรียบร้อยของสังคมก่อให้เกิดอาชญากรรมทำให้ตนเองและสังคมเดือดร้อน ซึ่งมีโลภะเป็นตัวกิเลสเบื้องต้น เป็นแรงขับให้บุคคลกระทำการต่างๆ เป็นเหตุให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนความโลภครอบงำสะสมไว้เนื่องจากเกิด ทะยานอยาก เกิดการหวงแหนชอบสะสม ตลอดจนความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน การอยู่ในสังคมที่มีความขัดแย้งการทะเลาะกันทำร้ายกันเป็นทุกข์ “การที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันมนุษย์จะต้องรู้ว่าตนมีสิทธิและหน้าที่อย่างไรบ้างต่อสังคม”^{๑๙} ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นความเห็นแก่ตัวอันเกิดจากตัณหาอันเป็นสาเหตุทำให้คนมีพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นภัยคุกคามความสงบเรียบร้อยของสังคม

ผู้วิจัยพบว่า ผลแห่งสันติสุขระหว่างบุคคลกับสังคม ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักการศึกษาศีล ๕ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะเจตนารมณ์ของศีล ก็คือเจตนารมณ์ที่มุ่งให้มนุษย์ในสังคมอยู่

^{๑๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๗/๓๐๕/๒๐๓.

^{๑๗} พระมหาเวชยันต์ กิตติโสภโณ, “การปกครองแบบธรรมรัฐแนวพุทธศาสนาเถรวาทกับการปกครองแบบอุดมรัฐของเพลโต การศึกษาเปรียบเทียบ”, วิทยานิพนธ์ศาสนาสตวรรษที่ ๒๕ (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๑๘} ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะแปล-เรียบเรียง, พระพุทธเจ้าสอนอะไร (What the Buddha Taught), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗๕.

^{๑๙} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ให้รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา^{๒๐} นอกจากนั้น เจตนารมณ์ของศีล ยังครอบคลุมถึงการจัดระบบโครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมและภาพแวดล้อม อีกทั้งยังมีเจตนารมณ์จะครอบคลุมให้สามารถแก้ไขปัญหาดังคมยุคใหม่ได้ทั้งหมด แทนที่จะเป็นเพียงการละเมิดกันระหว่างบุคคลกับบุคคลแบบตรงไปตรงมาเท่านั้น ตัวอย่างเช่น

ศีลข้อ ๑ ไม่ใช่แค่เพียงการห้ามฆ่าสัตว์ แต่ต้องครอบคลุมถึงปัญหาความรุนแรงต่างๆ

เช่น ปัญหาเด็กนักเรียนตีกัน การทำแท้ง การชุมนุมที่ไปเบียดเบียนสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เป็นต้น^{๒๑}

ศีลข้อ ๒ ไม่ใช่แค่เพียงการห้ามลักทรัพย์ แต่ต้องครอบคลุมถึงปัญหาการลักทรัพย์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การทุจริตเชิงนโยบาย การจ่ายค่าแรงอย่างไม่เป็นธรรม การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น^{๒๒}

ศีลข้อ ๓ ไม่ใช่แค่เพียงการห้ามประพฤติดูหมิ่นในกาม แต่ต้องครอบคลุมถึงปัญหาโสเภณี ปัญหา การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร เป็นต้น^{๒๓}

ศีลข้อ ๔ ไม่ใช่แค่การห้ามพวดยศ แต่ต้องครอบคลุมถึงปัญหาการโฆษณาสินค้าแบบเกินจริง การหาเสียงของนักการเมืองโดยไม่ทำตามคำหาเสียง การบิดเบือนข่าวของนักข่าวสื่อมวลชน เป็นต้น^{๒๔}

ศีลข้อ ๕ ไม่ใช่แค่เพียงการห้ามดื่มสุราและเมรัย แต่ต้องครอบคลุมถึงยาเสพติด ทุกชนิด และสิ่งมอมเมาในรูปแบบใหม่ๆ เช่น เกมอิเล็กทรอนิกส์ที่มอมเมาเยาวชน หรือสื่อต่างๆ ที่มอมเมาประชาชนให้หลงผิดในสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์ของตนเอง เป็นต้น^{๒๕}

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณศิริวัฒน์, เจ้าคณะตำบลหนองกุ้งศรี อำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พ.ต.อ. กิตติศักดิ์ จำรัสประเสริฐ, ผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูสุวิธานกิจจาภรณ์, รองเจ้าคณะอำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายปราโมทย์ ธัญพืช, นายอำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณศิริวัฒน์, เจ้าคณะตำบลหนองกุ้งศรี อำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๕} สัมภาษณ์ เจ้าอธิการสุพล ญาณโกโร, เจ้าคณะตำบลทมนางาม อำเภอนโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๕.

หน่วยต่างๆ ในสังคมเป็นตัวจักรที่สำคัญในการขับเคลื่อนทุกอย่างให้เป็นไปตาม อหิงสธรรมต้องเริ่มจากบุคคลซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดหรือหน่วยครอบครัว ทั้งสองฝ่ายมีส่วน เกี่ยวเนื่องกันปัจเจกชนมีหน้าที่สร้างสังคมเพราะสังคมก็มาจากหน่วยเล็กที่สุด คือ ปัจเจกชนใน ขณะเดียวกันสังคมก็เป็นกำหนดกรอบคิด จากระบบการเมือง ประเพณี กฎหมาย เป็นต้นจากนั้นจึง มาสู่ระบบสังคมที่จะเกื้อกูลให้เกิดอหิงสธรรมนี้จะก่อให้เกิดระบบพุทธบริษัททั้ง ๔ ประการ ใน การเกื้อกูลเพื่อให้เกิดอหิงสธรรมในสังคม

ท่านพุทธทาสภิกขุ^{๒๖} ได้เสนอภาพรวมของสังคมที่มีอหิงสธรรมเอาไว้ว่า เมื่อมนุษย์มี อหิงสธรรมระดับปัจเจกชนแล้ว ลำดับต่อไป จะต้องมียุทธศาสตร์การเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ ถูกต้องด้วย นั่นคือสังคมจะต้องมีความถูกต้องซึ่งจะต้องมีลักษณะที่มีองค์ประกอบ ๗ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑) ระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง คือ ชัมมิกสังคมนิยม ได้แก่ การที่คนรวยและคนจน มาร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้ส่วนรวม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำสิ่งไม่มีค่าให้มีประโยชน์

๒) ระบบการเกื้อกูลระหว่างคนรวยกับคนจน ให้ร่วมมือกันสร้างประโยชน์แก่ ส่วนรวม

๓) ระบบการเมืองที่ถูกต้อง ที่ทำเพื่อให้ประชาชนอยู่โดยผาสุก

๔) ระบบการปกครองที่มีธรรมะเป็นหลักชัมมิกประชาธิปไตยยึดความถูกต้อง เป็นใหญ่

๕) ระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อก่อให้เกิดความสงบร่มเย็นใน สังคม

๖) มีการศึกษาที่ถูกต้อง สอนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์รู้จักหน้าที่ตน

๗) ระบบนิเวศวิทยาที่ดี มีขนาดการอยู่ร่วมกันแบบเล็ก ๆ แต่ควบคุมได้ไม่ใหญ่โต เกินไปจนเกิดปัญหาวุ่นวายไปหมดเพราะความใหญ่โตเกินไป

ดังนั้น สรุปได้ว่า ผลแห่งสันติสุขของสังคมก็คือความถูกต้อง คือ การอยู่อย่าง ไม่ เบียดเบียนกันด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ความคิด คำพูด การ กระทำ อาชีพ สติ สมาธิถูกต้อง ก็จะก่อให้เกิดความรู้และความหลุดพ้นจากปัญหาทั้งปวงก็คือ อหิงสธรรม^{๒๗} ในที่สุดนั่นเองการอธิบายภาพรวมทางสังคม เป็นการปฏิเสธระบบการเมืองที่มีอยู่ ในปัจจุบัน เนื่องจากว่า ระบบประชาธิปไตย ก็เป็นระบบกิเลสเสรี คือการปล่อยใจให้เป็นไปตาม อำนาจกิเลส คือ โลภะ จ้องเป็นตัวบงการ ส่วนระบบคอมมิวนิสต์ก็เป็นระบบมีโทสะเป็นเจ้าเรือน

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, สันติภาพของโลก, หน้า ๑๘๐-๒๐๒.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูญาณวิโมกข์, เจ้าคณะอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

คือปล่อยให้ให้โทษสะสมเน้นการทำลายระบบประชาธิปไตย จึงคิดสร้างระบบด้วยการสร้าง ศัพทัมมิกสังคมนิยม คือ การให้คนรวยอยู่ร่วมกับคนจนอย่างมีความสุข ตัวอย่างเศรษฐกิจอย่างอนาถ บิณฑิกะ ที่เจ้านายลูกน้องมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นญาติกันมากกว่านายและบ่าว สอนให้รู้จักความเป็น ธรรมมากกว่า ที่สำคัญก็คือ ระบบการศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อการทำให้คนให้กลายเป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์แบบ คือ การทำหน้าที่ให้เต็มที่สุดกำลัง ข้อสุดท้ายที่เน้น คือ การที่ไม่เน้นเมืองที่ไม่ใหญ่ เกินไปทำให้เป็นเมืองเล็กๆ แต่มีคุณภาพชีวิต เพียงแต่ไม่ได้อธิบายถึงประมาณคนไว้ว่า ต้องมีคน ขนาดเท่าไรต่อพื้นที่จึงจะเหมาะสม

๔.๓ ผลแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล

จากการศึกษา ผลแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล โดยการนำหลัก อหิงสธรรมแก้ปัญหาเบียดเบียนกันในสังคมไทย พบว่า

ตามที่กล่าวมาทั้งระดับปัจเจกชนและระดับสังคมนั้นเป็นการอธิบายตามแนวพุทธพจน์ คือ ต้องเริ่มจากการฝึกตนเองก่อนเมื่อตนเองได้รับการฝึกฝนดีแล้ว จากนั้นตัวปัจเจกชนจึงจะ สามารถการสร้างระบบที่ดีให้แก่สังคมได้^{๒๘} ถ้าปัจเจกชนยังเห็นแก่ตัวยังเบียดเบียนกันอยู่สังคมก็ ต้องวุ่นวายไปด้วย เพราะสังคมมาจาก ปัจเจกชน ในระดับปัจเจกชนนั้น จะต้องเริ่มต้นด้วยการรู้จัก ควบคุมตนเองที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพราะการเบียดเบียนผู้อื่นก็คือ การเบียดเบียนตนเอง ทำให้ทั้ง ตนเองและผู้อื่นอยู่ในสภาวะสูญเสียสันติ การจะทำได้ดังนี้ก็จะต้องพยายามเข้าใจโดยการนึกถึงตนเอง ก่อนว่า เรายังรักสุขเกลียดทุกข์กันใด ผู้อื่นก็เช่นกัน^{๒๙}

การต้องการสุขใส่ตนโดยการทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์นั้น ไม่ใช่วิธีการที่ฉลาดเหมือนมี ความสุขที่ได้จุดไฟเผาบ้านผู้อื่นสุดท้าย ไฟก็ลุกลามมาไหม้บ้านเราเองที่อยู่ติดเขา เป็นต้น ขึ้นต่อไป คือ การฝึกจิตของเราให้รู้จักสงบเย็นได้ลิ้มรสความสุขในระดับญาณและนิพพานที่สูงกว่าความสุข บ้างตนเองจะได้รับทางเลือกที่สูงขึ้น ไม่ต้องเที่ยวทะเลาะผู้อื่นในการไปแย่งความสุขอย่างเดียวกัน ในระดับความสุขซึ่งมีสุขเล็กน้อย แต่แฝงไปด้วยความสุขมากมาย ขึ้นสุดท้าย คือ การฝึกปัญญาให้รู้ ถึงความจริงของชีวิต ที่จะต้องมีความเกี่ยวดองอาศัยกันเป็นระบบ โยงใยสัมพันธ์เป็นลูกโซ่ เหมือน เด็ดดอกหญ้าที่กระเทือนไปถึงดวงดาว เข้าใจว่ามนุษย์มีธาตุแห่งความดีที่ปรารถนาสุขและเกลียด

^{๒๘} สัมภาษณ์ เจ้าอธิการสุพล ญาณโกโร, เจ้าคณะตำบลทมนางาม อำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๑ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูสุวิธานกิจจาภรณ์, รองเจ้าคณะอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๒ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความทุกข์ การอยู่แบบพึ่งพิงอาศัยกันดีกว่าอยู่แบบศัตรูคู่อาฆาตกันแนวทางการสร้างอหิงสธรรม นั้น จะต้องเริ่มต้นจากการฝึกฝนอบรมตนให้ดีเสียก่อน จากนั้น จึงจะสามารถรังสรรค์สังคมอุดมงามน่าอยู่ แต่ทั้งหมดนี้ก็ขึ้นอยู่กับมนุษย์จะต้องมีปัญหาในการร่วมมือกัน โดยเอาอหิงสธรรม เป็นแกนกลางในการระดมความคิดหลักการปฏิบัติ

การนำหลักธรรมมาใช้ในสังคมก่อให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมในสังคมมีการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน การให้ปันสิ่งของ ๆ ตนต่อผู้อื่น การผูกใจคนต้อง อาศัยการให้เป็นหลักพื้นฐาน การให้เป็นการแสดงออกถึงไมตรีจิตของผู้ให้ที่ผู้รับพอใจ ให้สิ่งของให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังกาย แรงสมอง ซึ่งเป็นการเสียสละ สิ่งที่ตนเองมี แม้กระทั่งเวลา เพื่อเผื่อแผ่ ให้กับส่วนรวม การให้ทาน บริจาคสิ่งของ ย่อมกำจัดความตระหนี่ออกไปได้ในขณะนั้น ถ้ายังมีความหวงแหน เสียขายก็ให้ไม่ได้ หรือฝืนใจให้ความตระหนี่มันก็ไม่ลดอีกทั้งยังช่วยลด “อัตตา” หรือความเป็นตัว เป็นตนของตนเองลงได้บ้าง

การให้กับสังคมส่วนรวม เป็นผู้ที่เอื้อเพื่อเสียสละ เวลา แรงกาย แรงใจ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น หรือ สังคมให้เกิดประโยชน์มีความสุขอยู่ร่วมในหมู่ด้วยดีพึงปฏิบัติหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม ซึ่งมีความหมายว่า หลักธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงเป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้น ต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกันซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วยหากสังคม ใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความ เป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมธรรมทั้ง ๖ ประการ ไปใช้อยู่ตลอดเวลาได้แก่^{๓๐}

๑. เมตตามโนกรรม หมายถึง การคิดดี การมองกันในแง่ดี มีความหวังดีและปรารถนาดี ต่อกันรักและเมตตาต่อกัน คิดแต่ ในสิ่งที่สร้างสรรค์ต่อกันไม่อิจฉาริษยา ไม่คิดอคติ ไม่พยายามไม่โกรธแค้นเคืองกันรู้จักให้ออกาสและให้อภัยต่อกันและกันกันอยู่เสมอ

๒. เมตตาวจีกรรม หมายถึง การพูดแต่สิ่งที่ดีงาม พูดกันด้วยความรักความปรารถนาดี รู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่างๆ โดยที่ไม่พูดจาซ้ำเติมกัน ในยามที่มีใครต้องหกล้มลงไม่นินทาว่าร้ายทั้งต่อหน้าและลับหลังพูดแนะนำในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ พูดอย่างใดก็ทำอย่างนั้น ไม่โกหกมดเท็จ

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, ฉลองสมโภชพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๓.

๓. เมตตาภาวกรรม หมายถึง การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลัง ภายมีความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกันไม่ทำร้ายกัน ให้ได้รับความ ทุกขเวทนาทำแต่ในสิ่งที่ถูกต้องต่อกันอยู่ตลอดเวลา

๔. สาธารณ โภคิ หมายถึง การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนไม่เอาเปรียบ และมีความเสมอภาคต่อกัน เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

๕. สีสัมมัญญตา หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่างๆ อย่างเดียวกันเคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ก้าวร้าวหน้าที่กันไม่อ้างอำนาจบาตรใหญ่ ไม่ถืออภิสิทธิ์ใดๆ ทั้งปวง

๖. ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งที่ตรงกันปรับมุมมองให้ตรงกัน รู้จักแสวงหาจุดร่วมและ สงวนไว้ซึ่งจุดต่าง ของกันและกันไม่ยึดถือ ความคิดของตนเป็นใหญ่ รู้จักยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นอยู่เสมอ

หลักธรรมทั้ง ๖ ประการข้างต้นเป็นหลักธรรมสำหรับการเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในสังคมอันจะนำมาซึ่งความสุข ความสันติ ความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าทั้งทั้งหลายทั้งปวง ความสามัคคีของหมู่คณะเป็นเหตุความสุขมาให้ สังคมที่เราอยู่ในปัจจุบันนี้คงจะมีความสุขและน่า อยู่มากกว่านี้ยิ่งนักถ้าหากว่าสมาชิกในสังคมแต่ละคนได้นำเอาหลักธรรมที่กล่าวข้างต้นมาใช้แต่ที่สังคมดูเหมือนมีปัญหา มีความแตกแยก และวุ่นวายอยู่ทุกวันนี้ก็เป็นเพราะว่าทุกคนละเลยหลักธรรมเหล่านี้ และกระทำในสิ่งที่ตรงกันข้ามกล่าวคือ ขาดความรักความเมตตาอิฆาภิชาตกันนินทาว่าร้ายกัน เบียดเบียนและรังแกกัน เห็นแก่ตัวถืออภิสิทธิ์ อ้างอำนาจบาตรใหญ่ และมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันต่างคนต่างก็ถือความ คิดของตนเป็นใหญ่อยู่ตลอดเวลาคนไทยได้ชื่อว่าเป็นคนที่ใจดีมีความรักความเมตตาใจบุญสุนทาน ยิ้มเก่ง โอบอ้อมอารี ชอบช่วยเหลือซึ่งกันและกันซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นนิสัยปกติทั่วไปของคนไทย เกือบทุกคนและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนไทยซึ่ง อาจจะเรียกว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ของไทยเลยก็ว่าได้ สังคมคนไทยคงจะมีความสุขมีความสุขเจริญก้าวหน้ามีความอบอุ่นและน่าอยู่มากกว่า

๔.๔ ผลแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อสังคม

การเบียดเบียน เป็นศัตรูอันร้ายกาจของมนุษย์ และเป็นมลทินอย่างหนึ่ง เป็นอุปสรรคที่ขัดขวาง ผลคือความทุกข์เดือดร้อน หากพิจารณาให้ละเอียดจะพบว่าคนที่ชอบเบียดเบียน เป็นคนรักตน ถนอมตน แต่เป็นการรักตนถนอมตนในทางผิด เพราะคนเห็นแก่ตัว ย่อมทำลายที่ตนไม่ได้ ประโยชน์ความเห็นแก่ตัว จึงก่อให้เกิดโทษ ดังนี้

๑. เป็นคนรกลอก เป็นคนที่ทำให้ไม่มีใครเชื่อถือ ไม่ได้รับความเจริญก้าวหน้า๔๕
๒. เป็นทางนำมาซึ่งความฉิบหาย (เสื่อมเสีย, เสียหาย)
๓. การเบียดเบียน ย่อมขาดทรัพย์ ขาดสติปัญญาและความรู้ ย่อมประสบทุกข์
๔. การเบียดเบียน มักจะเป็นคนหลกลอย มีนิสัยอึดอาด ง่วงเหงา ซึมเซา
๕. การเบียดเบียน สังคมดีเตียน รังเกียจ ไม่ยอมรับ ตั้งอยู่ในความประมาท
๖. การเบียดเบียน ทำให้ประเทศชาติล้ำหลัง ไม่เจริญรุ่งเรือง^{๓๑}

ความเห็นแก่ตัว ๖ ประการดังกล่าว ที่เป็นข้ออ้างทำให้บุคคลมีความเห็นแก่ตัวเป็นต้น

เหตุของความเบียดเบียน ผลจากการกระทำของบุคคล เป็นความชั่วที่ไม่ควรกระทำ เพราะก่อให้เกิดความเสื่อมและความทุกข์ยากลำบากหลายประการดังกล่าวแล้ว ผลเสียที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวนั้นย่อมเกิด ผลกระทบในระดับบุคคลแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อบุคคลรอบข้างซึ่งแบ่งผลกระทบได้ออกเป็น ๒ อย่างคือ ๑) ผู้ที่ได้รับผลกระทบในทางที่เป็นประโยชน์ ของผู้ที่มีความเห็นแก่ตัวคือพวกพ้องของคนเห็นแก่ตัวยึดถือไว้หรือบางครั้งไม่ใช่พวกพ้องแต่หากว่าผู้เห็นแก่ตัวนั้นได้รับประโยชน์จากบุคคลอื่นเขาก็จะให้ความช่วยเหลือ คนกลุ่มนี้จึงได้รับผลประโยชน์จากการเบียดเบียนผู้อื่น เกี่ยวข้องกับผู้ที่มีความเห็นแก่ตัวอาจทำให้ผู้อื่นรังเกียจที่จะคบหาสมาคมด้วย การที่มีการช่วยเหลือพวกพ้องทำให้เกิดความรักเกิดการเอื้อเฟื้อในกลุ่มสังคม หากมีการช่วยเหลือที่เหมาะสมไม่ก่อความเดือดร้อนก็จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและยังเพิ่มความสามัคคีมีการช่วยเหลือกันในกลุ่มตนเกิดประสิทธิภาพในการทำงาน และ ๒) ในความเห็นแก่ตัวนี้อาจช่วยแก้ปัญหาเร่งด่วน เช่น งานเร่งด่วนต้องการคนช่วยงานก็จะนำพรรคพวกของตนก่อน นี่เป็นผลจากการช่วยเหลือกันในกลุ่ม^{๓๒}

ผลแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในระดับวิถีชีวิตทั่วไป ไม่เป็นการพัฒนาประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองซึ่งอาจรวมถึงการบรรลุประโยชน์สูงสุดในทางโลกุตตรธรรมชีวิตสันนุญย์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งหรือความทุกข์ จึงต้องค้นคว้าแสวงหาและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ สังคมยังเกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องมาจากการเบียดเบียนของมนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคม การเบียดเบียนซึ่งมีความหมายในแง่ลบและแง่บวกทาง

^{๓๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **จริยศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายแพทย์สุทธิพงษ์ ปิ่นแก้ว, ผู้อำนวยการโรงพยาบาลอำเภอโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระพุทธศาสนาทางแง่ลบ คือ อกุศล (ความชั่ว) และในแง่บวก คือ กุศล (ความดี)^{๓๓} การเบียดเบียน มีผลต่อระบบสังคมโดยแยก ออกเป็น ๒ ประการคือ

๑) ผลต่อระบบสังคมด้านลบ หมายถึงเมื่อการเบียดเบียนเกิดขึ้นในระดับสังคมทำให้ การพึ่งพาระหว่างคนในสังคมนลดลงขาดการเสียสละเมื่อต่างก็มุ่งหาแต่ความมั่นคงแก่ตนเอง ความเห็นใจกันลดลงเห็นใจกันอย่างผิวเผินความเห็นแก่ตัวเมื่อเกิดขึ้นจะเกิดความกลัวว่าถ้าช่วย ผู้อื่นแล้ว ตนเองจะอดการสนองตอบ จะยึดตนเองเป็นศูนย์กลางแห่งการตัดสินใจในทาง พระพุทธศาสนาบอกว่าบุคคลยังมีกิเลสตัณหาทำให้มนุษย์เห็นแก่ตัวยึดว่านี่เป็นเราเป็นของเรา มิฉลาดิฉลาด หรือการเห็นผิดเป็นปัจจัยให้เกิดความเห็นแก่ตัวได้นั้น เพราะคนเราเมื่อเกิดมาในโลกนี้ ล้วนปรารถนาให้วิถีชีวิตของตนดีงามนอกจากนี้ความเห็นแก่ตัวยังเป็นตัวสะท้อนความคิดและ พฤติกรรมของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี สังคมที่มีคุณภาพนั้นจะปลูกฝังคนในสังคมเรื่องการเห็น คุณค่าของส่วนรวมสูงกว่าการมุ่งดำรงชีวิตเพื่อตนเอง หลายประเทศมีแนวคิด “ตนเองจะไม่มีค่า เลยถ้าไม่ได้อยู่เพื่อผู้อื่น”^{๓๔} สิ่งนี้ทำให้สังคมเกิดความเรียบร้อยไม่มีการละเมิดกันคนเห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวมจะเป็นคนเสียสละทำงานเพื่อประโยชน์สังคมไม่ปล่อยปละละเลยปัญหาถ้ามีการ สร้างจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมคนในสังคมก็จะมีคุณค่า^{๓๕}

๒) ผลกระทบต่อสังคมด้านบวก ถึงแม้ว่าความเห็นแก่ตัวเป็นคำที่ออกมาในด้านลบแต่ บุคคลที่กระทำเพื่อส่วนรวมก็จะส่งผลดีต่อสังคม ไม่เบียดเบียนไม่เอาเปรียบสังคมส่งผลดีต่อสังคม มีการเอื้อเฟื้อ เสียสละ แบ่งปัน แสดงความมีน้ำใจต่อคนรอบข้าง หากบุคคลใช้ความเห็นแก่ตัว ผลักดันใช้ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่ไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ความเห็นแก่ตัวก็จะเป็นประโยชน์ ในการสร้างสรรค์สังคม ช่วยสังคมโดยรวมสังคมเดินหน้าไปอย่างมีประสิทธิภาพทุกคนในสังคม มี ความสุขเพราะชีวิตที่มีความสุขนั้น จะส่งผลให้เกิดสิ่งดีงาม ตามมาอีกมากมาย หนทางที่จะทำให้ ความสุขบังเกิดขึ้นในชีวิตนั้น ไม่ใช่สิ่งที่ยากอะไร ความสุขจะมีขึ้นได้หรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับใจเป็น สำคัญ ใจของผู้ใดสะอาด บริสุทธิ์ ผ่องใส ความสุขย่อมบังเกิดขึ้นกับผู้นั้นได้เสมอ ดังนั้นการ เบียดเบียนที่เกิดขึ้นจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่ ก่อให้เกิดปัญหาในสังคมในเรื่องสิทธิอำนาจ

^{๓๓} เดือน คำดี, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๑.

^{๓๔} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์, **เปิดโลกความคิดสังคมพุทธชน: ยุทธศาสตร์ความล้มเหลวของสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชัคเชสมีเดีย จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายสัจพงษ์ ภูมิภักดิ์ นายกเทศมนตรี เทศบาลโนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี, ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมจากความเห็นแก่ตัวที่มีลักษณะได้ ๓ ประการ คือ ๑) ตัณหา (ความติดใจอยาก) ๒) การละเมิดศีล (ความประพฤติทางกายวาจาและใจ) และ ๓) อุปาทาน(ความเห็นผิด)

ความเบียดเบียนตัณหาความอยากทำให้คนเรามีพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นภัยคุกคามสร้างความไม่สงบเรียบร้อยของสังคมก่อให้เกิดอาชญากรรมทำให้ตนเองและสังคมเดือดร้อน ซึ่งมีลักษณะเป็นตัวกิเลสเบื้องต้น เป็นแรงขับให้บุคคลกระทำการต่างๆเป็นเหตุให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ความโลภครอบงำสะสมไว้เนื่องจากเกิด ทะยานอยาก เกิดการหวงแหนชอบสะสม ตลอดจนความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน การอยู่ในสังคมที่มีความขัดแย้งการทะเลาะกันทำร้ายกันเป็นทุกข์ “การที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันมนุษย์จะต้องรู้ว่าตนมีสิทธิและหน้าที่อย่างไรบ้างต่อสังคม”^{๓๖} ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นความเห็นแก่ตัวอันเกิดจากตัณหาอันเป็นสาเหตุทำให้คนมีพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นภัยคุกคามความสงบเรียบร้อยของสังคม

การที่มนุษย์เราเข้าไปยึดติดในสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นของๆตนเป็นกิเลสเข้าไปยึดถือว่าเป็นของตนเป็นผลกระทบที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวที่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลายในทางพระพุทธศาสนาเรียก “อุปาทาน”^{๓๗} ความเห็นผิด “ความยึดมั่น ความถือมั่น ความถือมั่น ความถือผิดจากความจริง ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิที่เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศความยึดถือโดยวิปลาสที่เรียกว่าเพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี”^{๓๘} อุปาทานเป็นการยึดติดเอาตัวเข้าไปผูกพันเหมือนดังเป็นอันหนึ่งเดียวกับมัน^{๓๙} มีอะไรเห็นดังงมด้วยในความเห็นที่คนส่วนใหญ่ว่าไม่ดีแต่พวกพ้องตนว่าดีผู้มีตัณหาอุปาทานก็จะคล้อยตามความเห็นผิดนั้นความเห็นผิดอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนยึดถือเอาไว้ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุที่ว่า “ใครจะพูดตนไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับเรื่องมิจาติฐิเป็นไปไม่ได้เพราะว่าโดยที่แท้จริง แล้วคนเราอยู่กันนี้ อยู่กันด้วยมิจาติฐิของคนๆ แต่ละคนๆ ด้วยกันทั้งนั้น”^{๔๐} ปราภผลออกมาจะมีผลทำให้เกิดผลกระทบต่อดนและต่อสังคมในทางพุทธศาสนามีแนวความคิดที่เชื่อว่าชีวิตและสังคมถูกกำหนดไว้แล้วอย่างแน่นอนตายตัวด้วยอำนาจของมิจาติฐิโดยที่เราไม่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงใดๆ ได้ มิจาติฐิโยงมาที่สังคมส่งผลกระทบ

^{๓๖} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

^{๓๗} พุทธทาสภิกขุ, ภูมิธรรม, หน้า ๔๕.

^{๓๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/ ๒๔๕/ ๒๓๕.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๑๑.

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ, ถอนความยึดมั่นตามหลักพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๓.

ต่อบุคคลต่อสังคม มีความเห็นผิดในอำนาจ ลาภ ยศ สรรเสริญเป็นความยึดมั่นถือมั่นมิให้ผู้ใดเก็บไว้เฉพาะตนพวกของตนเกิดการแก่งแย่งชิงกันไม่เข้าใจถึงการแปรเปลี่ยน

การสงเคราะห์ทางสังคม แนวทางที่จะสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างร่วมมือ โดยมีหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์และความร่วมมือในสังคมทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า นาคกรณธรรม: เป็นธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้ มี ๑๐ ประการ คือ^{๑๑}

๑) ศีล ความประพฤติดีงาม สุจริต รักษาระเบียบวินัย ประกอบสัมมาชีพ

๒) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก เรียนให้เข้าใจ รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓) กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร การคบคนดี ได้ที่ปรึกษาและผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี รู้จักเลือกแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี

๔) โสวจิตตตา ความเป็นคนที่พูดกันง่าย รับฟังเหตุผล

๕) กิงกรณียสุ ทักขตา เป็นผู้เอาใจใส่ช่วยขวนขวายในกิจธุระของส่วนรวมและเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณา สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย

๖) ชัมมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือรักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง ชอบศึกษาจักพุดรู้จักรับฟัง นำร่วมปรึกษาสนทนา

๗) วิริยารัมภะ ความขยันหมั่นเพียร คือเพียรละชั่ว ทำดี มีใจแกล้วกล้า บากบั่นวุ่นวาย ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ

๘) สันตุฏฐี ความสันโดษ คือรู้จักพอดี มีความสุขความพอใจ ด้วยลาภผลปัจจัยที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน

๙) สติ ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำคำที่พูดได้ ตื่นและทัน ไม่ประมาท

๑๐) ปัญญา ความมีปัญญายังรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำการด้วยปัญญา ไม่เป็นทาสของอารมณ์

นาคกรณธรรมนี้ ท่านเรียกว่า พหุการธรรม หรือธรรมมีอุปการะมาก เพราะเป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวาง ไพบูลย์ พุทธปรัชญานั้นสอนให้รู้จักพึ่งตัวเอง ในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น ไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการอ่อนนอบบงสรวง คำสอนข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดหลักเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม (law of karma) การพึ่งพิงตนเองจึงเป็น

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๕-๓๖๑, อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑-๓๓.

คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาข้อหนึ่งที่สำคัญ^{๔๒} การพึ่งตนเองได้หรือการทำตนให้พึ่งได้นั้น แยกออกเป็น ๔ ประการ คือ ๑) สอนให้พึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ๒) สอนให้พึ่งตัวเองในการยกระดับแห่งชีวิตของตนให้สูงขึ้น(วัฒนธรรม) ๓) ไม่สอนให้คิดได้ดี โดยวิธีอันอนบวบสรวง และ ๔) สอนให้เข้าใจกฎแห่งกรรม

การเบียดเบียนจึงมีหลายลักษณะ หลากมิติ มีทั้งที่เกิดจากเจตนาและไม่เจตนา ใดๆก็ดีการเบียดเบียนมีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือ เป็นสิ่งที่กระทำต่อบุคคลในทางขัดขวาง บั่นทอนให้ตกต่ำลง อันเป็นสาเหตุให้เกิดช่องว่างหรือความแตกต่างระหว่างศักยภาพกับความเป็นจริงของมนุษย์ และอหิงสธรรมจึงเป็นการเผชิญหน้ากับความขัดแย้ง มิใช่การยอมจำนนสยบราบคาบอย่างที่คุณส่วนใหญ่เข้าใจ^{๔๓} นอกจากนี้ พระไพศาลยังตั้งข้อสังเกตว่า การไม่เบียดเบียน คือ สภาวะที่ปราศจากความรุนแรง โดยมองว่า “เมื่อพูดถึงสันติภาพ เรามักนึกถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสงคราม อันได้แก่ ภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบราฆ่าฟันกัน และความโกลาหลอลหม่าน ความหมายนัยลบดังกล่าวแม้จะไม่ผิด แต่ก็ยังได้ความไม่ครบถ้วนสมบูรณ์” ^{๔๔} และหากมองโดยองค์รวม “เราต้องมองความหมายในเชิงบวกด้วย กล่าวคือเป็นภาวะที่สงบ ราบรื่น ผู้คนดำรงชีวิตเป็นสุข และมีสมานฉันท์ต่อกัน” ^{๔๕}

เพราะฉะนั้น สรุปความได้ว่า วิธีการที่ไร้ความรุนแรง มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยที่ในตัวมันเองก็เป็นวิธีการซึ่งให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย เราอาจจะเรียกวิธีการดังกล่าวว่า “สันติวิธี” ดังนั้น ท่านจึงมองว่า สังคมที่ไม่เบียดเบียนเช่นฆ่าทำลายกัน เป็นสังคมที่คนในสังคมอยู่เย็นเป็นสุข ไม่อึดอัดฝืดเคือง ไม่มีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างราบรื่นเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน โดยที่สภาพแวดล้อมทั้งในทางธรรมชาติและทางสังคมต่างก็เกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ของชีวิตอย่างมีคุณภาพ ปราศจากการบีบคั้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความสัมพันธ์เป็นไปอย่างสอดคล้องและสมดุลระหว่างกันและกัน

^{๔๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔๔.

^{๔๓} ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์, **สร้างสันติด้วยมือเรา: คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง**, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑.

^{๔๔} พระไพศาล วิสาโล “องค์รวมแห่งสันติภาพ”, ใน **สู่สถานติเสรี: ๕๐ ปี สันติภาพไทย**, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘) : ๒๔-๒๗.

๔.๕ ผลการแก้ปัญหาการเบียดเบียนกันตามหลักอหิงสธรรมในสังคมชาวพุทธอำเภอ โนนสะอาด จังหวัดอุดรธานี

จากการที่ได้ ศึกษาผลแห่งสันติสุขของบุคคล หลักธรรมที่นำมาใช้ในหลักอหิงสธรรมที่เป็นพื้นฐานของบุคคลที่สามารถนำมาปฏิบัติ ได้แก่หลักพรหมวิหาร อันได้แก่ เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า ความไม่เห็นแก่ตัว กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ชีวิตดำรงที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาดัชนีหาเป็นความอยากที่เป็นเหตุให้มนุษย์กระทำเพื่อตนเห็นแก่ตัวนี้เอง จากทัศนะในข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่มีรากเหง้ามาจากความทะยานอยากด้วยความเห็นแก่ตัวนี้ทั้งสิ้นต้นตอเป็นผลให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน ความวุ่นวาย ความคับแค้น เป็นการปรนเปรอสนองตัณหาอยู่ตลอดเวลา เมื่อไม่ประสบกับอารมณ์ก็เป็นความทุกข์เกิดความเบื่อหน่ายต้นตอความอยากทำให้คนเรามีพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นภัยคุกคามสร้างความไม่สงบเรียบร้อยของสังคมก่อให้เกิดอาชญากรรมทำให้ตนเองและสังคมเดือดร้อน ซึ่งมีโทษเป็นตัวกิเลสเบื้องต้น

ผลแห่งสันติสุขของสังคมก็คือความถูกต้อง คือ การอยู่อย่างไม่เบียดเบียนกันด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ความคิด คำพูด การกระทำ อาชีพ สติ สมาธิ ถูกต้อง ก็จะก่อให้เกิดความรู้และความหลุดพ้นจากปัญหาทั้งปวงก็คืออหิงสธรรม ในที่สุดนั่นเองการอธิบายภาพรวมทางสังคม เป็นการปฏิเสธระบบการเมืองที่มีอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากว่า ระบบประชาธิปไตย ก็เป็นระบบกิเลสเสรี คือการปล่อยใจให้เป็นไปตามอำนาจกิเลส คือ โลภะ จ้องเป็นตัวยงการ ส่วนระบบคอมมิวนิสต์ก็เป็นระบบมีโทสะเป็นเจ้าเรือน คือปล่อยใจให้โทสะควบคุมเน้นการทำลายระบบประชาธิปไตย จึงคิดสร้างระบบด้วยการสร้างศัพท์หมักหมมสังคมนิยม คือ การให้คนรวยอยู่ร่วมกับคนจนอย่างมีความสุข ตัวอย่างเศรษฐกิจอย่างอนาถบิณฑิกะ ที่เจ้านายลูกน้องมีความรู้สึกว่าเป็นญาติกันมากกว่านายและบ่าว สอนให้รู้จักความเป็นธรรมมากกว่า ที่สำคัญก็คือระบบการศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อการทำให้คนให้กลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ คือ การทำหน้าที่ให้เต็มที่สุดกำลัง ข้อสุดท้ายที่เน้น คือ การที่ไม่เน้นเมืองที่ไม่ใหญ่เกินไปทำให้เป็นเมืองเล็กๆ แต่มีคุณภาพชีวิต เพียงแต่ไม่ได้อธิบายถึงประมาณคนไว้ว่า ต้องมีคนขนาดเท่าไรต่อพื้นที่จึงจะเหมาะสม

วิธีการตามหลักอหิงสธรรม เป็นวิธีการที่ไร้ความรุนแรง มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยที่ในตัวเองก็เป็นวิธีการซึ่งให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย เราอาจจะเรียกวิธีการดังกล่าวว่า “สันติวิธี” ดังนั้น ท่านจึงมองว่า สังคมที่ไม่เบียดเบียนเช่นฆ่าทำลายกัน เป็นสังคมที่คนในสังคม

อยู่เย็นเป็นสุข ไม่อึดอัดฝืดเคือง ไม่มีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างราบรื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน โดยที่สภาพแวดล้อมทั้งในทางธรรมชาติและทางสังคมต่างก็เกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ของชีวิตอย่างมีคุณภาพ ปราศจากการบีบคั้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความสัมพันธ์เป็นไปอย่างสอดคล้องและสมดุลระหว่างกันและกัน

พุทธศาสนานั้นมองโลกอย่างตามหลักอทิปปัจจยตา โดยเห็นว่าสรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงกันเป็น ไม่มีอะไรแยกขาดจากกันเป็นชั่วหรือเป็นคู่ ๆ ได้ เปรียบได้กับแสงสว่างต้องอาศัยความมืดจึงปรากฏความงามต้องอาศัยความไม่งามจึงปรากฏ นอกจากจะอิงอาศัยกันแล้ว สิ่งที่ดีเหมือนตรงข้ามกันยังปรากฏอยู่ด้วยกัน อหิงสธรรมเป็นสันติวิธีที่ไม่ควรเป็นเพียงแค่ยุทธวิธีหรือยุทธศาสตร์การต่อสู้แบบโลกๆ เท่านั้น หากยังควรเป็นวิถีทางแห่งธรรมะ และมีมิติทางด้านศาสนธรรมด้วย กล่าวคือมิใช่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในทางโลก เช่น การอยู่ดีกินดี ปราศจากความยากจนและมลภาวะเท่านั้น หากยังเป็นไปเพื่อสถาปนาจริยธรรมหรือสำนึกในทางถูกต้องดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม พร้อมกันนั้น ยังเอื้อให้เกิดความเจริญงอกงามแห่งธรรมขึ้นในใจของบุคคล กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นไปเพื่อธรรมะของสังคมและบุคคลไปพร้อมกันจะทำเช่นนั้นได้ อหิงสธรรมจะต้องมีพื้นฐานอยู่บนปฏิบัติการ ดังจะได้กล่าวต่อไปคือ

๑) ไม่แบ่งเขาแบ่งเรา

ปฏิบัติการสันติวิธีไม่ควรเกิดขึ้นเพียงเพื่อประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น หากยังควรเกิดขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วย ปฏิบัติการอหิงสธรรม ประการหลังนี้จะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อเรามีสำนึกแบบบอทธิภาวะ คือไม่แบ่งเขาแบ่งเรา มีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับผู้อื่น แม้จะต่างเชื้อชาติ ภาษา ชนชั้น ลัทธิ ศาสนาก็ตาม เมื่อผู้อื่นถูกเบียดเบียน เรารู้สึกเป็นทุกข์ด้วย ทศณะดังกล่าวช่วยให้เกิดกรุณาปรารณาให้ผู้อื่นได้พ้นจากทุกข์ เป็นจุดเริ่มต้นของปฏิบัติการสันติวิธี

๒) ไม่มองโลกแบบขาวและดำ

เมื่อมีความขัดแย้งและการเผชิญหน้า เป็นการง่ายที่เราจะมองอีกฝ่ายว่าเป็นคนชั่วร้าย ซึ่งมีนัยยะตามมว่าฉันเป็นฝ่ายดีมีธรรม การมองเช่นนี้ทำให้ง่ายที่เราจะใช้วิธีการใด ๆ กับอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ แม้กระทั่งวิธีรุนแรง ทั้งนี้เพื่อปกป้องความถูกต้องดีงาม จะช่วยให้เราตระหนักว่าไม่มีฝ่ายใดที่เลวไปหมด และอีกฝ่ายถูกต้องร้อยเปอร์เซ็นต์ การกระทำของฝ่ายหนึ่งนั้นย่อมเป็นผลสืบเนื่องหรือสัมพันธ์กับการกระทำของอีก ฝ่ายหนึ่งเสมอไม่มากก็น้อย การมองแบบอหิงสธรรมเป็นพื้นฐานอันมั่นคงสำหรับปฏิบัติการสันติวิธี เพราะทำให้ตระหนักว่ามีแต่อหิงสธรรมเท่านั้นถึงจะขจัดความเลวร้ายออกไปจากสังคมได้อย่างแท้จริง ในทางตรงข้าม การใช้ความรุนแรงนั้นทำได้อย่างมากเพียงแค่ขจัดคนชั่วร้ายออกไปได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่ไม่สามารถขจัดความชั่วร้าย

ออกไปได้อย่างแท้จริง ความชั่วร้ายยังคงอยู่เพราะ โครงสร้างหรือระบบที่หล่อหลอมเพิ่มพูนความชั่วร้าย เช่น ความเห็นแก่ตัว ความโกรธเกลียด หรือความอยุติธรรม ยังไม่ได้รับการแก้ไข และความชั่วร้ายในใจของผู้คนยังมีอยู่ รวมทั้งในใจของผู้ที่เป็นฝ่ายจัดคนชั่วร้าย ทั้งโครงสร้างหรือระบบที่ก่อปัญหา และ ความชั่วร้ายในใจผู้คนนั้น ไม่สามารถจัดหรือแก้ไขได้ด้วยความรุนแรงใด ๆ มีแต่จะต้องใช้สันติวิธีเท่านั้นถึงจะจะจัดออกไปได้ ความรุนแรงนอกจากจะจัดความชั่วร้ายออกไปไม่ได้แล้ว ในที่สุดยังกลับเพิ่มคนชั่วร้ายให้มากยิ่งขึ้น แทนที่จะลดลง คนชั่วร้ายที่เพิ่มขึ้นนั้นได้แก่บุคคลที่ใช้ความรุนแรงกระทำกับผู้อื่น(แม้จะเพื่อพิทักษ์ความดีก็ตาม) และบุคคลที่เป็นเหยื่อของความรุนแรง ซึ่งเกิดความเคียดแค้นชิงชังและหันไปหาความรุนแรงที่เข้มข้นกว่าเพื่อตอบโต้

๓) การไม่แยกแวกานากับกิจกรรมทางสังคมออกจากกัน

การมองแบบอทวิภาวะนั้น ถือว่า ภาวนาหรือการปฏิบัติธรรมนั้น เป็นคนละเรื่องกับการทำกิจกรรมทางสังคม แต่สำหรับนักปฏิบัติกรอหิงสธรรมแบบพุทธ จะมองว่า ภาวนากับกิจกรรมทางสังคมนั้น ไม่อาจแยกออกจากกันได้ เช่นเดียวกับที่การทำงานแยกไม่ออกจากการปฏิบัติธรรม ในการต่อสู้แบบสันติวิธี ปฏิบัติการทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนพัฒนาตนในทางจิตวิญญาณ เป็นการบ่มเพาะความเมตตา ความอดทน ความไม่ถือตัวตน และการเอาชนะความโกรธเกลียด ความพร้อมจะทุกข์กายโดยไม่ทุกข์ใจตามไปด้วย เป็นต้น ในขณะที่ปฏิบัติการทางสังคมเป็นการปฏิบัติธรรมไปในตัว ในอีกด้านหนึ่ง สำหรับนักสันติวิธีแล้ว การปฏิบัติธรรมบ่อยครั้งก็เป็นการปฏิบัติการทางสังคมและการเมืองไปด้วย ในข้อนี้พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า การรักษาตนกับการรักษาผู้อื่นไม่อาจแยกจากกัน

เพราะฉะนั้น การแก้ปัญหาคือการเบียดเบียนโดยใช้หลักอหิงสธรรม ช่วยให้ไม่มองการกระทำกับผู้กระทำแยกจากกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือมีแต่การกระทำแต่ไม่มีผู้กระทำ นักปฏิบัติกรสันติวิธีหากกระทำด้วยท่าทีดังกล่าว ก็จะคลายความยึดมั่นถือมั่นในการเป็นเจ้าของการกระทำ หรือเจ้าของผลของการกระทำนั้น ๆ ทำให้สามารถทำงานได้อย่างมีความสุข สัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น และใช้ปัญญาใคร่ครวญกับงานนั้น ๆ ได้อย่างเต็มที่ คือพิจารณาไปตามเหตุปัจจัยที่มีอยู่ มิใช่คิดด้วยอคติหรือเข้าข้างตน การทำด้วยท่าทีเช่นนี้ ย่อมช่วยให้ปฏิบัติตามหลักอหิงสธรรมนั้น เป็นการปฏิบัติธรรมหรือภาวนาขั้นสูง คือการเป็นอิสระจากความสำคัญมั่นหมายในตัวตน